

В 1927 році комісія підготувала до друку збірники фольклорних матеріалів Поділля та Шевченківських місць. В тому ж році Комісія активно включилась в комплексну наукову експедицію по дослідженню Дніпрельстану, залучаючи місцеві наукові сили [16]. Робота членів комісії виходила за рамки етнографії. Завдяки кореспондентам комісії до нас дійшли цінні архівні джерела. Зокрема, у 20-х роках Етнографічна комісія збрала значний архівний матеріал про Устима Кармалюка. Майже весь зібраний матеріал увійшов до збірника документів, виданого у 1948 році.

В 1920-22 рр. за завданням Етнографічної комісії її позаштатний співробітник Є.А. Рихлик проводив дослідження побуту національних меншостей, зокрема чехів на Волині, зібрав унікальні етнографічні матеріали, що згодом стали основою його фундаментальної монографії про історію чеської колонії на Україні [17].

З 1928 року з ініціативи А.М.Лободи і проф.Є.А.Рихлика при Етнографічній комісії став працювати Кабінет національних меншин. Кабінет підготував спеціальні програми, анкети, інструкції для збору даних про культурні особливості і побут національних меншин [18]. Проте, в цей час дослідження в галузі української етнографії все частіше характеризуються як такі, що «проводять антирадянську націоналістичну пропаганду». Раптом виявилось, що все, над чим роками працювали вчені-етнографи і численний загін краєзнавців, ні що інше, як «ворожа» продукція. Ганебне цькування одного з організаторів краєзнавчого руху В.В.Білого, який пройшов шлях від вчителя народознавства до редактора «Етнографічного вісника» і керівника Етнографічної комісії ВУАН є трагічним свідченням штучного гальмування історико-краєзнавчої діяльності, репресивних заходів проти співробітників академічних комісій [19].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- 1 Архів Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії ім. М.Т.Рильського НАН України (далі Архів ІМФЕ). - Ф. 1-3, спр.77. - Арк.1-45.
- 2 Там же. - Спр.71. - Арк.1-10; спр.72. - Арк.1-6; спр.73, 76,87, 88, 95.
- 3 Звідомлення Всеукраїнської Академії наук у Києві 1923 р. (З нагоди п'ятирічного існування Академії наук, 1918-1924)- К., 1924. - С.36.
- 4 Звідомлення УАН за 1925 р. - К., 1926. - С.6
- 5 Звідомлення УАН за 1926 р. - К., 1927. - С.11.
- 6 Всеукраїнська Академія наук. Звідомлення за 1921 рік. - Б., 1923. - С.Ю.
- 7 Архів ГМФЕ. - Ф. 1-4, спр.315. - Арк. 1-2.
- 8 Там же. - Ф. 1-7, спр.787. - Арк.1-95.
- 9 Там же. - Спр. 784. - Арк.42-44.
- 10 Там же. - Арк.60-62.
- 11 Там же. - Спр. 780.

- 12.ТамЖЕ. -Ф.1-3,спр.65. - Арк.1.
- 13 Заремба С.З. Українське пам'яткознавство. Історія, теорія, сучасність - К.,1995.-С.164.
- 24 шститут рукописів НБУ ім.В.І.Вернадського. - ф.Х, спр.спр.2226-2230.
- 15 Звідомлення Етнографічної комісії за 1925р. // Бюлетень Етнографічної комісії- К , 1928, №10. - С.Ю.
- 16 Звідомлення УАН за 1927 р. -К.,1928. - С.12.
17. Центральний Державний архів вищих органів влади України - Ф.166, оп.6, спр.5937. - Арк.2.
18. Коротке звідомлення про діяльність установ ВУАН за 1928 рік // Вісті ВУАН - 1929-№3/4.
19. Л.Л.Бабенко Ціна гідності - смерть (В.В.Білий) // Репресоване краєзнавство (20-30-і роки) - К., 1991 -С.249-251.

*Нестуля СІ.
(м. Полтава)*

ЗВ'ЯЗКИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО АРХЕОЛОГІЧНОГО ОМГГЕТУ З МІСЦЕВИМИ КРАЄЗНАВЧИМИ ОСЕРЕДКАМИ (II пол. 1920-х РР.)

В 1924 р. при Всеукраїнській Академії наук(ВУАН) був створений Всеукраїнський Археологічний комітет (ВУАК), який об'єднав у своєму складі діячів науки і культури України і став провідним центром координації пам'яткоохоронної та пам'яткознавчої діяльності в республіці. Аналізуючи на початку 1928 р. попередню діяльність Всеукраїнського Археологічного комітету, його учений секретар М.Рудинський зазначав, що, як підтвердила практика, «найголовніше й основне завдання ВУАКу - науково-дослідна робота. Але, - наголошував він, - доводилося й доводиться ВУАКові не тільки проводити науково-дослідну роботу, а й величезну організаційну роботу. Це була робота зв'язку периферії з центром» [1].

Саме в контексті тих організаційних завдань, які вирішував ВУАК, його члени сприйняли пропозицію Одеського історично-археологічного музею взяти участь в запланованому до 100-літнього ювілею музею Всеукраїнському археологічному з'їзді. З ініціативою його проведення виступила секція археології Одеської комісії краєзнавства при ВУАН, яка планувала зосередити увагу учасників з'їзду на обговоренні організаційних проблем археологічних музеїв, археології Північного Причорномор'я та Української старовини, питань охорони пам'яток [2].

Однак, члени ВУАКу, які 18 листопада 1924 р. на пленумі Комітету Розглянули пропозицію щодо участі у з'їзді, вирішили надати йому більш Масштабного характеру, ВУАК планував утворити у Києві головний, а в

ряді інших наукових центрів України допоміжні підготовчі комітети на зразок тих, що готували до революції Археологічні з'їзди. Передбачалося що вони вироблять програму Всеукраїнського з'їзду, підготують до нього наукові доповіді, виставки, проведуть спеціальні археологічні та історико-етнографічні дослідження [3]. Незабаром ВУАК звернувся за відповідним дозволом до Управління науковими установами (Укрнауки) Наркомату освіти УСРР [4].

Там пропозиції Комітету не зустріли заперечень. Підтримали їх і члени президії археологічної секції Одеської комісії краєзнавства. 10 січня 1925 р. вони ухвалили обрати до складу Одеського підготовчого комітету директора Одеського історично-археологічного музею С.Дложевського, ученого хранителя цього ж музею М.Болтенка, директорів Херсонського (В.Гошкевич) та Миколаївського (Ф.Камінський) історично-археологічних музеїв «з поступовим поповненням його в процесі праці іншими фахівцями шляхом кооптації».

За погодженням з ВУАКом Одеський підготовчий комітет Степової України мав «стежити за працею й координувати завдання» при підготовці до з'їзду музеїв, краєзнавчих об'єднань, наукових товариств Одещини, Херсонщини, Миколаївщини, Катеринославщини, Зінов'ївщини та Молдавії [5].

Подібне коло обов'язків ВУАК визначив і для Харківського підготовчого комітету. Очолити його ВУАК доручив директору Харківського археологічного музею О.Федоровському, рекомендувавши включити в організаційне ядро комітету також директорів музеїв Українського мистецтва та Слобожанщини, представника губарху, Укрнауки та Харківського наукового товариства [6]. Під безпосереднім контролем ВУАКу особливо плідно працював Київський підготовчий комітет. Його склад та завдання були визначені на зборах членів ВУАКу від 16 січня 1925 р. [7]. Того ж дня відбулися організаційні збори комітету, головою якого було обрано В.Данилевича, а секретарями В.Міяківського та П.Курінного [8]. Комітет поширював свою діяльність на Київщину, Волинь, Поділля й Чернігівщину, дбаючи не лише про залучення наукових установ в їх межах до участі у підготовці з'їзду, а й прагнучи координувати їх дослідну працю. 28-30 квітня 1925 р. ВУАК провів у Києві нараду представників Підготовчих комітетів провідних музеїв України. У її пленарному та секційних засіданнях взяли участь 43 науковці. «Тут, - зазначав згодом О.Новицький, - насамперед, виявилось в якому стані знаходиться археологічна справа в різних місцевостях України, а головне... тут була вироблена певна плановість намічених тем так, щоб вони охоплювали питання історії матеріальної культури на Україні від палеоліту й до XIX століття». Оцінюючи наукові та організаційні наслідки наради, О.Новицький наголошував, що вона «мала велике значення не тільки для ВУАКу, але й взагалі в археологічному житті України» [9].

На жаль, скликати в 1925 р. Всеукраїнський археологічний з'їзд чи конференцію так і не вдалося. Тому у доповідній записці до президії ВУАКу від 3 листопада 1927 р. М.Рудинський пропонував на весні 1928 р. влаштувати ювілейну звітну виставку ВУАКу, запросити на неї дослідників та охоронців пам'яток України і, таким чином, скликати «нараду». ^{яка} Фактично буде Всеукраїнським Археологічним з'їздом.» [10]. Необхідно зазначити, що на той час певний досвід проведення виставок ВУАК вже мав. Ще 21 жовтня 1925 р. пленум ВУАКу ухвалив провести звітну виставку за попередній рік своєї діяльності і сформував для її підготовки виставочний комітет у складі М.Біляшівського, В.Козловської, М.Макаренка, П.Курінного та М.Рудинського [11]. 29 жовтня питання, пов'язані з організацією виставки, були розглянуті на засіданні археологічного відділу ВУАКу. Його учасники ухвалили запросити на виставку учених периферії та влаштувати серію прилюдних наукових зборів і лекцій з проблем археології [12]. В засіданнях відділу від 11 та 25 листопада, 9 та 23 грудня 1925 р. його попередні ухвали щодо організації виставки були деталізовані [13]. Значну роботу провів також виставком. Кошти на влаштування виставки виділила ВУАН [14]. Виставка розпочала роботу 27 грудня

1925 р. в приміщенні ВУАКу (вул. Жертв Революції, 23), тривала до 1 лютого 1926 р. й викликала значний інтерес широкого загалу. Представницькими були й наукові засідання ВУАКу з нагоди виставки, в яких брали участь археологи з Києва та інших міст України - С.Гамченко, І.Левицький, Ф.Козубовський, П.Смолічев [15]. За участі учених, які прибули на виставку, «несподівано, - писав П.Курінний, - відбулася археологічна нарада, що підбила підсумки дослідчої роботи за 1925 рік, обговорила низку важливих наукових питань і поставила нові завдання до дальшої дружньої праці над студіюванням багатой археологічної минувшини на Україні» [16].

Виставка прислужилася не лише справі популяризації завдань і зобов'язків ВУАКу, а й об'єднанню навколо Комітету пам'яткознавців України. Не випадково 3 лютого 1926 р. пленум ВУАКу констатував значний успіх виставки [17]. Закономірно й те, що президія ВУАКу 16 листопада 1926 р. ухвалила організувати в січні 1927 р. чергову звітну виставку Комітету [18].

Таким чином, пропозиції М.Рудинського, були цілком реальними. 4 листопада 1927 р. їх підтримала президія ВУАКу. Його ж пленум, що відбувся 28 грудня 1927 р. ухвалив винести на нараду «обговорення досягнень у певних галузях археології та історії українського мистецтва та проблеми дослідів на ближчі роки», яке пропонувалось провести в секціях, «як це робиться звичайно на археологічних з'їздах» [19]. Питання підготовки до виставки-наради обговорювались також на пленумах комітету 18 січня та 18 квітня 1928 р. З метою розширення зв'язків з музеями та науковими Установами України Комітет використав можливість ряду всеукраїнських конференцій та нарад, проведених в середині 20-х років. Зокрема, заступник ^{ни} голови президії ВУАКу Д.Щербаківський взяв участь у скликаній

Україною 1 листопада 1925 р. в Музеї мистецтв ВУАН музейній нараді на якій обговорювались питання підготовки до наміченого на березень 1926 р. Всеукраїнського з'їзду музейних працівників [20]. Щоправда, на той з'їзд Україна призначила на 25 травня 1926 р. музейну нараду. Однак, до її програми були включені й доповіді членів ВУАКУ М.Рудинського та О.Федоровського («Охорона пам'яток»), а також М.Касперовича та П.Курінного («Реставрація й консервація пам'яток матеріальної культури») [21]. В 1927- 1928 рр. члени комітету А.Дахнович, Ф.Ернст, М.Касперович, В.Козловська, П.Курінний, О.Новицький, А. Серета та ін. брали активну участь в роботі Міжмузейної комісії при уповноваженому Української науки у Києві, яка готувала чергову всеукраїнську музейну нараду [22].

ВУАК вдався також до організації прилюдних засідань Комітету та його відділів, на яких зачитувалися й обговорювалися доповіді провідних учених не лише з України, а й з-поза її меж. Відповідна практика була започаткована вже в другій половині 1924 р. 27-29 грудня 1925 р. відбулося п'ять прилюдних зборів ВУАКУ, на яких з доповідями виступали М.Біляшівський, С.Гамченко, Ф.Козубовський, П.Курінний, І.Левицький, В.Ляскоронський, М.Макаренко, М.Рудинський, М.Шарлемань [23]. 27, 28 та 31 січня 1926 р. президія ВУАКУ організувала нову серію прилюдних засідань, які викликали неабиякий інтерес серед учених, студентів, краєзнавців наукової столиці України. 7 березня 1926 р. з доповіддю про результати розкопок Ольвії, виступив лєнінградський дослідник Б.Фармаковський [24]. Враховуючи науковий та громадський резонанс прилюдних зборів і лекцій, члени ВУАК і надалі надавали їм важливого значення. Неодноразово питання, пов'язані з їх підготовкою, розглядалися на засіданнях президії і пленуму Комітету, у його відділах, на яких визначалися наукові та пам'яткоохоронні проблеми, які виносились на загальні збори, добиралися доповідачі з них [25]. Важливі проблеми організації пам'яткознавчих студій М.Рудинський підняв на пленумі Комітету, що відбувся 28 грудня 1927 р. На його пропозицію пленум ухвалив «доручити відділам розробити перспективні плани дослідів і в ближчому часі подати дослідчі плани на р. 1928» [26].

До середини січня 1928 р. С.Гамченко підготував «Схему археологічних дослідів на Україні», якою передбачалось закріплення досвідчених археологів за округами, в яких вони мали проводити розкопки [27]. Таким чином було зроблено ще один крок на шляху об'єднання дослідників старожитностей навколо ВУАКУ. В результаті, вже на початок 1929 р. археологічними дослідженнями було охоплено 30 округ (72%) України. Причому 31% території за погодженням з ВУАК ом та за його завданнями досліджували місцеві учені-пам'яткознавці [28].

В середині 20-х років вони працювали переважно в музеях. Не випадково саме з музеями налагодилися найбільш тісні організаційні зв'язки

Комітету. «ВУАК, - зазначав 26 січня 1928 р. у виступі на пленумі Комітету М.Рудинський, - має повсякчасний і найтісніший зв'язок з музеями, який виявляється в тому, що ВУАК спільно з музеями розробляє план дослідів відповідної музеєвої території, ув'язуючи його із загальним планом дослідження УСРР, і проводить саме дослідження в цілковитому контакті з музеями. Крім того ВУАК дістає від музеїв щороку звіти про дослідну працю, ба, навіть реєстри нових надбань археологічних та історико-мистецьких» [29]. Розгортаючи свою діяльність, ВУАК з самого її початку орієнтувався не лише на наукові установи, музеї, а й на широкий краєзнавчий та пам'яткоохоронний загал. Ще 12 вересня 1924 р. його члени підтримали пропозицію М.Біляшівського про необхідність запровадження інституту кореспондентів комітету, ухваливши скласти й надрукувати відозву популярного змісту до них [30]. Відповідна цілеспрямована діяльність досить скоро почала давати наслідки. З кожним роком ВУАК отримував все більше листів, в яких його добровільні помічники, вихідці з різних соціальних верств повідомляли про пам'ятки історії й культури, їх стан, археологічні чи нумізматичні знахідки, легенди та перекази, записані в різноманітних куточках України. В багатьох випадках до ВУАКУ надходили ще й окремі пам'ятки чи колекції, зібрані краєзнавцями [31]. Окрім кореспондентів, ВУАК спирався при організації роботи на місцях на своїх уповноважених. їх основне завдання полягало в організації охорони пам'яток історії і культури. Не випадково статус уповноважених, як правило, отримували співробітники місцевих музеїв, які мали досвід пам'яткоохоронної роботи. Ще в 1925 р. відповідальними повноваженнями був наділений О.Олександрів (Черкаси), М.Гавриленко (Полтава), згодом - М.Семенчик (Ромни), М.Ренський (Лохвиця), М.Горват (Охтирка), Н.Онацький (Суми), Б.Безвенглінський (Умань), О.Кривіцький (Озаринці), В.Кочубей (Шепетівка), І.Зборовський (Тульчин), А.Полонський (Бориспіль) [32]. Уповноважені ВУАКУ сприяли розширенню його організаційних зв'язків з краєзнавчим загалом, краєзнавчими осередками. Немало з них зверталося до ВУАКУ й з власної ініціативи. Так, ще на початку 1925 р. творчі контакти з комітетом встановило Білоцерківське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва. Вони набули постійного характеру [33]. Тоді ж за порадами про основні напрямки діяльності до ВУАКУ звернулися члени пам'яткоохоронного гуртка при Охтирському окресільбуді. В цей же час з інформацією про діяльність і готовність співпрацювати з ВУАКом до нього звернувся краєвий історико-археологічний гурток ім.Д.Яворницького з Нікополя [34]. Збереглося немало архівних документів, які засвідчують прагнення допомогти ВУАКові у вирішенні його нелегких завдань з боку членів гуртка аматорів сортознавства та краєзнавства з Хорола [35], краєзнавчих гуртків з Луганська, Меджибожа, Новгород-Сіверського, Остра, Житомира, численних краєзнавчих осередків, які діяли при багатьох навчальних закладах України [36].

Таким чином, прагнучи об'єднати пам'яткознавчі та пам'яткоохоронні інституції навколо завдань дослідження й збереження історико-культурної спадщини українського народу, ВУАК використовував досить широкий спектр заходів. Організаційні заходи ВУАКу вже в середині 20-х років дали досить суттєві наслідки. Комітет утвердив за собою значення головного координаційного центру пам'яткознавчих студій в Україні. Навколо нього згуртувалися як наукові заклади, так і громадські об'єднання відповідної спрямованості.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Науковий архів Інституту Археології Національної Академії наук України (далі НА ІА НАНУ). - Фонд Всеукраїнського Археологічного комітету (далі ВУАК). - Спр.207. - Арк.7.
2. Там само. - Спр. 33. - Арк.8,10.
3. Там само. - Спр. 21. - Арк.44 зв.
4. Там само. - Спр.64. - Арк. 4.
5. Там само. - Спр.33. - Арк. 9,118-119зв.
6. Там само. - Спр.64. - Арк. 155.
7. Там само. - Спр.65. - Арк.1 - 1 зв.
8. Там само. - Спр. 64. - Арк.9.
9. Там само. - Спр.193. - Арк.41-42.
10. Там само. - Спр.118. - Арк.52-53.
11. Там само. - Спр. 263. - Арк.73 зв.
12. Там само. - Спр. 36. - Арк.67.
13. Там само. - Спр. 35. - Арк.18-21 зв.
14. Там само. - Спр.64. - Арк.65.
15. Там само. - Спр.60. - Арк.18-29.
16. Там само. - Спр. 102. - Арк. 32.
17. Там само. - Спр.84. - Арк.9.
18. Там само. - Спр. 101.- Арк.36.
19. Там само. - Спр. 142. - Арк.61 зв.
20. Там само. - Спр. 36. - Арк.68.
21. Там само. - Спр. 79. - Арк.12.
22. Там само. - Спр.220. - Арк.27 - 36.
23. Рудинський М. Коротке звітлення за діяльність Всеукраїнського Археологічного Комітету при УАН в галузі археологічних дослідів у Р-1925 // Коротке звітлення Всеукраїнського Археологічного Комітету за археологічні досліді року 1925 (з каталогом звідомної виставки). - К.: Київ-Друк, 1926. - С.10-11.
24. НА ІА НАНУ. - Ф.ВУАК, спр.60. - Арк.32-48 зв.
25. Там само. - Спр.84. - Арк.9 зв.; спр.89. - Арк.33 зв., 35,37.
26. Там само. - Спр. 142. - Арк.62 зв. - 63.

27. Там само. - Спр. 175. - Арк. 1-12.
28. Там само. - Спр. 300. - Арк. 1.
29. Там само. - Спр. 207, - Арк.7.
30. Там само. - Спр 201 - Арк 23.
31. Там само. - Спр.41. - Арк.13,21-24,28,29,33; спр.97. - Арк.72,73; спр. 116. - Арк.45,95,107,112,115; спр. 194 - Арк. 144-145.
32. Там само. - Спр.45. - Арк.59-60 зв.,61; спр.100 - Арк. 11,12,15,16; спр. 104. - Арк.31;спр 176- Арк.36-39.
33. Там само. - Спр 38. - Арк.281 - 284 зв., 349-350.
34. Там само. - Спр.25. - Арк.37
35. Там само. - Спр.116 - Арк.41,50,70; спр.126. - Арк.57-58 зв.; спр.176 - Арк.53-53 зв.
36. Там само. - Спр.38. - Арк.127,256,261; спр.45. - Арк.86; спр. 105. - Арк.68; спр 97. - Арк.Арк.8,86; спр.110. - Арк.40-40 зв.; спр.126. - Арк.29-30,37,45-46; спр.177. - Арк.9,16,21; спр.209. - Арк.ЮО.

Калитко СЛ.
(м. Вінниця)

ВИДАННЯ З ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ (90-ті РОКИ ХХ ст.)

В 90-х роках з'явилася велика кількість публікацій, в яких висвітлюється історія Східного Поділля. Вони видані на теренах краю та за його межами.

Чимало з них при присвячено історії окремих сіл та міст регіону. Серед них заслуговують на увагу праці, в яких використано різноманітні джерела, зокрема архівні, проаналізовано фахову літературу, аргументовано висновки. До них належать праці О.Петренка з минулого села Луки-Мелешківської; С.Вовка, В.Косаківського та С.Таранця про селище Чечельник; В.Святелика про місто Тульчин ХУІ-ХУП століть; Д.Малакова про місто Немирів [1]. Автори прагнуть всебічно відтворити історичне минуле, господарське, політичне, церковне життя, стан освіти, перебіг визначних історичних подій. Досліджується топографія населених пунктів, походження їх назв, наведено родоводи їх власників в ХУІ-ХГХ ст. У книзі О-Петренка опубліковано багато архівних документів. Д.Малаков подає мистецтвознавчий опис будівель, пам'яток садово-паркової архітектури, велику увагу приділяє перебуванню у місті видатних діячів мистецтва, культури, відомих революціонерів. Минуле Чечельника займає провідне місце в праці І Барвінського [2]. Автор подає значний за обсягом фактичний матеріал з історії селища та деяких сіл району, спираючись переважно на опубліковані джерела та літературу.